

KIRSI-MARIA NUMMILA

Katinhännästä katinhännille – eräästä periferiaan viittaavasta nimityksestä

Johdanto

Ensimmäisessä suomen kieltä sisältävässä sanakirjassamme eli Erik Schroderuksen *Lexicon Latino-Scondicumissa* vuodelta 1637 esiintyy sana *katinhända* (*Catin händä*) (Schroderus 1637, 8). Muista 1600-luvun sanastoista sanaa ei löydy, mutta 1700-luvulla Christfried Ganander mainitsee sen teoksessaan *Nytt Finskt Lexicon*. Lekseemin yhteydessä on tieto, että sana on peräisin Schroderuksen sanakirjasta (Ganander 1997 [1787], 7524: *katin-händä*). Näin ollen ei ole täyttä varmuutta siitä, onko sana ollut Gananderille henkilökohtaisesti tuttu. Todennäköisenä sitä voidaan pitää sen perusteella, ettei Ganander jäljentänyt Schroderuksen sanakirjan sanastoa omaan teokseensa kokonaisuudessaan, vaan poimi siitä harkiten vain pienen osan (Hormia 1961, 115).

Schroderuksen ja Gananderin sanakirjoissa esiintyvän *katinhända*-lekseemin merkitys on kiinnostava, sillä sanalla ei viitata konkreettiseen kissan häntään vaan kaupungin laitamilla sijaitsevaan asutukseen. Edellä mainituissa sanakirjoissa suomen *katinhändää* vastaavat latinan *suburbium* 'esikaupunki', ruotsin *malm* 'esikaupunki'¹ ja saksan *die Vorstadt* 'esikaupunki'. *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* mukaan

---

1 Ruotsissa Tukholman kaupunginosien niminä tunnetaan nykyäänkin *Norrmalm* ja *Södermalm*. Molemmat ovat viime vuosisatojen aikana edustaneet laitakaupungin köyhälistön ja myöhemmin työväestön asuinalueita. Ruotsin sanalla *malm* on alun perin viitattu soranummeen, ja merkitykset 'asutus kylän laidalla' ja 'laitakaupunkiasutus, esikaupunki' ovat myöhempää perua (Suomalainen paikannimikirja 2007: *malm*). Kaupunkien laitamien köyhälistön asutus keskittyi aikoinaan juuri soranummien ja hiekkaharjujen tyyppisille maastoalueille.

Myös Suomessa esiintyy useita *malmi*-aineksen sisältäviä paikannimiä, esimerkiksi Helsingin kaupunginosa *Malmi* ja Paraisten *Malmi*. Suomen *Malmi*-nimet perustuvat Väinö Voionmaan mukaan maastoappellatiiviin (Voionmaa 1950, 92), joka on ollut meilläkin Uudenmaan ja Turunmaan ruotsa-

vastaavan tyyppisessä merkityksessä *katinhäntää* ei tavata edellä mainittujen teosten lisäksi muussa vanhassa kirjasuomessa (VKS: *katinhäntä*). *Suomen murteiden sanakirja* tuntee sanan *katinhäntä*, mutta ainoa muuhun kuin konkreettiseen kissanhäntään viittaava tieto on tallennettu Kainuusta Ristijärveltä: ”Jouvuttiinpa tätä katinhännille”. Sanakirjassa sanonnalle annetaan merkitys ’kävipä meille huonosti’. (SMS: *katinhäntä*.) Alkuperäiseen suomen murteiden sana-arkistossa säilytettävään sanalippuun on kirjattu tieto ”kun käy hullusti”. Lippuun on lisäksi merkitty sulkeisiin epävarman oloinen kommentti: ”joku paikka?” (SMSA: *katinhäntä*; RisJ, O. A. F. Lönnbohm 1917.)

Kuten edellä esitetystä ilmenee, vanha kirjasuomi ja murteista tallennetut tiedot eivät juuri tarjoa vihjeitä Schroderuksen sanakirjassa esiintyvän *katinhäntä*-lekseemin merkitystaustan ja alkuperän selvittämiseksi. Koska paikannimistöössämme kuitenkin esiintyy monia *Katinhäntä*-kantaisia nimiä, on syytä tarkastella, minkälaisia merkityksiä niiden taustalla on ja voivatko ne kertoa samanasuisen appellatiivin alkuperästä. Tutkimukseni tehtävänä on selvittää kaupungin laitamilla sijaitsevaan asutukseen viittaavan *katinhäntä*-appellatiivin merkitystaustaan ja alkuperään liittyviä asioita. Kiinnostavaksi kysymykseksi nousee muun muassa sanan määriteosan alkuperä, eli onko *katinhäntä*-nimityksen *katti* alun perin kissaan viittaava nimitys vai jokin aivan muu sana. Käytän tutkimuksessani nimiaineistona Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisemissa nimistölähteissä *Paikannimikartastossa* ja *Asutusnimihakemistossa* mainittuja *Katinhäntä*-nimiä. Molemmat aineistolähteet ovat ilmestyneet sähköisenä. Aineistooni sisältyy myös muutamia vanhempia kirjallisuudessa mainittuja nimiä.

Suomalaisen paikannimistön on perinteisesti katsottu muodostuvan *luontonomistä* ja *kulttuurinimistä*. Edelleen luontonomimet on jaettu *maastonimiin* ja *vesistö-nimiin*. Ihmisen toiminnan tuloksena syntyneiden kulttuuripaikkojen nimiin katsotaan puolestaan kuuluvan *asutusnimiä* ja *viljelysnimiä*. (Esim. Kiviniemi 1990, 46; Ainiala ym. 2008.) Olen jakanut runsaahkon *Katinhäntä*-nimistön nimen alkuperän ja sen taustalla olevan tarkoitteen merkityksen perusteella kolmeen ryhmään: 1) kissan hännän muotoon perustuvat metaforiset maastonimet, 2a) alkuosaltaan *kattisanaan* perustuvat syrjäiseen seutuun viittaavat asutusnimet ja 2b) kaupungin laitamille viittaavat asutusnimet, joiden alkuosa on saatettu käsittää ruotsin *gata*-sanaan perustuvaksi.

---

laismurteissa tuttu. Peter Slotten mukaan vaikuttaa kuitenkin siltä, että sellaisissa Pietarsaareissa tunnetuissa kaupunginosanimissä kuin *Norrmalm*, *Södermalm* ja *Östermalm* on *malm* jo alkuaan merkinnyt kaupungin laidoille syntynyttä asutusta. Päätelmän Slotte perustaa siihen tosiasiaan, ettei kaupungin vanhimpia *malmeja* ole perustettu ”malmeille” eli nummille. Tukholman esikuvat ovat mahdollisesti vaikuttaneet pietarsaarelaisnimiin. (Suomalainen paikannimikirja 2007: *malm*; *Malm*.)

Tyyppi 1: Kissanhännän muotoon perustuvat luontonimet

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Paikannimikartastossa mainitaan yli 300 *Katinhäntä*-ainekseen perustuvaa nimeä, esimerkiksi *Katinhäntä*, *Katinhännänmäki*, *Katinhännänpelto* ja *Katinhännäntie*. Ylivoimaisesti eniten, yli 200 esiintymää on yksinkertaisia pelkästä kaksiosaisesta yhdyssanasta koostuvia nimiä. Nimien yhteyteen liitettyjen kommenttien perusteella valtaosassa tapauksia nimenannon perusteena on kohteen pitkä ja kapea muoto. Maaston muotoon viittaavissa *Katinhäntä*-luontonimissä on kysymys kielikuvasta, eli esimerkiksi pitkän ja kapean mallinen pelto, metsäkaistale tai lahti saa nimityksen *Katinhäntä* (ks. nimityypistä esim. Kiviniemi ym. 1974, 29, 55; Kiviniemi 1990, 142; Ainiala ym. 2008, 99; *Katinhäntä*-nimestä myös Meri 1943, 59–60).² Paikannimikartaston sisältämien lajitietojen mukaan meillä on esimerkiksi *Katinhäntä*-nimisiä peltoja (81 kpl), niittyjä (28 kpl), soita (16 kpl), metsiä (6) ja kallioita (4). Vaikka appellatiivin *katti* murrelevikki viittaa vahvemmin länsimurteisiin (SMS: *katti*; SSA: *katti*), ovat *Katinhäntä*-kantaiset maastonimet levinneet eri puolille Suomea.

Katinhäntä-luontonimien iästä ei ole esitetty arvioita, mutta jonkinlainen takaraja voidaan jo kulttuurihistoriallisten tietojen nojalla asettaa. On nimittäin pidettävä odotuksenmukaisena, että eläin, jonka ruumiin tai ruumiinosan muotoon perustuvia ilmauksia on käytetty nimenmuodostuksessa, on ollut yhteiskunnassa yleisesti tuttu. Kissan (*Felis silvestris catus*) katsotaan rantautuneen laivoista Suomeen, mutta tarkka ajankohta ei ole selvillä. Varsinaisia luotettavia todisteita kissasta meillä on vasta keskiajalta, mutta arkeologisissa tutkimuksissa on löytynyt myös aikaisempiin kausiin viittaavia kissanluita. Vaikka tarkkoja todisteita ei ole, voidaan olettaa ihmiselle tuolloin varsin hyödyllisen kissan olleen nykyisen Suomen alueella tuttu jo rautakaudella.³ (Mannermaa 2010; asiasta myös Bergman 1966, 112.)⁴ Kissan ruotsalaista lainaa oleva nimitys *katti* on todennäköisesti levinnyt suomenkielisten käyttöön samoihin aikoihin (ks. SSA: *katti*). Lainasanaan *katti* perustuvat nimet voivat näin ollen olla verraten vanhoja.

Suomessa esiintyy myös samanrakenteisia ruotsinkielisiä *Katrumpan-* ja *Kattsvansen*-maastonimiä (Suomi–ruotsi–suomi-sanakirja ja SAOB: *rumpa* ’häntä’, myös ’takamus, pylly’; *svans* ’häntä’, myös ’pyrstö’). Näistä pitkänomaisten luonnonkohteiden nimistä löytyy mainintoja ainakin 1700- ja 1800-luvuilta (Kokkola,

2 *Suomalainen paikannimikirja* (2007) ei esittele *Katinhäntä*-nimiä artikkeleissaan. *Katinala*-artikkelin yhteydessä on viittaus vrt. *Katinhäntä-nimet*, mikä johdattaa Arvo Meren (1943) teosta koskevaan lähdeviitteeseen.

3 Keskiakkaa edeltävä rautakausi on meillä ajoitettu noin vuosiin 500 eKr. ja 1300 jKr. Turun Aboa Vetus -museossa kissan luurangon yhteydessä olevan opastekstin mukaan merkkejä kesykissasta nykyisen Suomen alueella on olemassa ainakin keskiseltä rautakaudelta eli noin vuosilta 400–800 jKr.

4 Lämmin kiitos ympäristötieteen yliopistonlehtori Timo Vuorisalolle, joka Suomea koskevien lähdetietojen puuttuessa selvitti kesykissan tuloon liittyviä asioita ja myös edensi tiedusteluni arkeo-osteologi Kristiina Mannermaalle.

Sipoo). Huomattavasti vanhempi, joskin yksittäinen, on Porissa sijainnutta peltoa koskeva nimiesiintymä vuodelta 1586. (Harling-Kranck 1990, 302–303; myös Hausen 1920, 77; Zilliacus 2007: *Kattrumpan*.) Samantyyppiset nimet ovat tunnettuja myös Ruotsissa. Kissan hännän muotoon perustuvat luontonimet edustavat sitä osaa *Katinhätä*-nimistä, jotka eivät ne liity tarkasteltavana olevan *katinhätä*-appellatiivin alkuperään.

Tyyppi 2a: Periferiaan viittaavat maaseudun Katinhätä-asutusnimet

Erään *Paikannimikartastoon* sisältyvän *Katinhätä*-nimen yhteyteen on liitetty paikan sijaintiin viittaava kommentti: ”syrjässä muusta kylästä”. Tieto on tallennettu Pohjois-Savosta Kuopiosta. Samanlaisia syrjäiseen sijaintiin viittaavia asutusnimiä löytyy lisää, kun tarkastellaan *Paikannimikartaston* sisältämää aineistoa siihen sisällytettyjen lajityyppitietojen osalta. Suurimman paikan sijaintiin viittaavan ryhmän muodostavat 20 kulmakunnan⁵ nimeä. Nämä nimet keskittyvät Varsinais-Suomeen, Satakuntaan ja Hämeeseen. (Paikannimikartasto: *Katinhätä*.) Muita asutukseen viittaavia nimiä on peräisin varsinkin Pohjois-Pohjanmaalta, jossa tavataan *Katinhätä*-niminen kylä Yli-Iissä, asuntorypäs Paavolassa, kyläryhmä Pudasjärvellä ja kyläkunta Siikajoella. Myös Varsinais-Suomesta löytyy useita esiintymiä: kylä Laitilassa, kylän osa Kuusjoella, torpparialue Luvialla (luetaan maantieteellisesti Satakuntaan, mutta murrealueena pohjoiseen Varsinais-Suomeen) ja kyläkunta Vihdissä. Jo 20 kulmakunnan nimeä osoittavat, että nimien taustalla oleville tarkoitteille on tyypillistä syrjäinen sijainti johonkin keskeiseen asutusalueeseen nähden. Kaikkien nimiesiintymien taustoja en ole työssäni erikseen selvittänyt, sillä *Katinhätä*-nimien tyhjentävä analyysi ei ole tämän tutkimuksen kannalta olennaista.

Paikannimikartaston ja *Asutusnimihakemiston* sisältämien tietojen perusteella voidaan todeta, että *Katinhätä* erilaisten asutettujen paikkojen nimenä viittaa vahvasti Länsi-Suomeen, erityisesti Pohjois-Pohjanmaalle, Varsinais-Suomeen, Satakuntaan ja Hämeeseen. (Paikannimikartasto: *Katinhätä*; Asutusnimihakemisto: *Katinhätä*; ks. myös Kansalaisen Karttapaiikka: *Katinhätä*.) Kiinnostavaa on, että kirjallisuudessa *katinhätä*-appellatiivia käyttäneiden sanakirjan sanaston laatijoiden taustat viittaavat samalle suunnalle. Schroderuksen sanakirjan sanasto on peräisin porilaisyntyiseltä ja myöhemmin kappalaisena Pohjois-Pohjanmaalla Oulussa toimineelta Marcus Paavalinpoika Björneburgensikselta (alkup. tieto Schroderus 1637, esipuhe). Ganander vietti lapsuutensa Keski- ja Etelä-Pohjanmaalla ja aikuisikänsä hän työskenteli kappalaisena Pohjois-Pohjanmaalla Rantsilassa (esim. Vahtola 2004, 171–172).

5 NS: *kulmakunta* (etäinen, syrjäinen) seutu, tienoo, perukka, kolkka; kaukainen, syrjäinen kulmakunta; kylät ja pienemmät kulmakunnat.

Tyyppin 2a nimet eli periferiaan viittaavat *Katinhätä*-asutusnimet ovat alkuaan nimenneet jostakin suuremmasta keskuksista katsottuna syrjäseudulla sijainneita asuinalueita. Heikki Ojansuun mukaan *Katinhätä*-tyyppisissä suomalaisissa ja virolaisissa yhdysnimissä on eläimen ruumiinjäsenten nimityksillä osoitettu paikallisia suhteita; tyyppin nimissä *hätä* esiintyy merkityksessä ’perä’ (Ojansuu 1913, 7, 12; ks. myös SMS: *hätä* ’perukka’). Tämän tyyppiset nimet kuvaavat toisin sanoen sitä, että jostakin ensisijaisemmasta alueesta (keskustasta) katsottuna jokin toinen paikka sijaitsee äärialueella eli jossakin perällä tai päässä. Arvo Meri toteaa omassa tutkimuksessaan vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimistä, että *Katinhätä* asutusnimenä näyttää merkitsevän syrjäistä ja huonosti rakennettua asuinpaikkaa (1943, 59).⁶ Olennaista on, että asutusnimien taustalla on jokin muu motivaatio kuin kissan hännän muoto.

Ojansuu ei ilmaise käsitystään *Katinhätä*-nimistä aivan selvästi, sillä toisaalta hän huomauttaa virolaisia nimiä esitellessään, että sanat alun perin merkitsevät ”pitkää ja kapeaa maakaistaletta, suikaletta” (Ojansuu 1913, 12–13). Toisaalla Ojansuu kuvailee *Katinhätä*-, *Härjänvatsa*- ja *Kukonharja* -tyyppisiä nimiä vertaukselliseksi (Ojansuu 1914, 681). Ilmeisesti *Katinhätä*-nimet ovat hänenkin mielestään voineet perustua sekä kissan hännän muotoon että paikallisiin suhteisiin. Omassa kirjoituksessani olen erottanut nimet eri tyypeiksi.

Hyvä esimerkki tyyppistä 2a eli maaseudun *Katinhätä*-asutusnimistä on pohjoisessa Varsinais-Suomessa, Laitilassa sijaitseva Katinhännän kylän nimi. Kylä on ollut aikanaan Laitilan jakokunnan äärialueetta, joka on toiminut tärkeänä nautinta-alueena. Katinhännän kylän muodostuminen on ajoitettu keskiajalle, kuitenkin aikaisintaan 1200-luvulle. (Koivisto 1969, 103–106.) Meri katsoo Laitilan Katinhännän nimen kuuluvan periferiaan viittaaviin nimiin (1943, 59). Nimen selityspensteeiksi on kirjallisuudessa tarjottu myös kapeaa notkoniittyä (Hinneri 2003, 122).⁷ Laitilalaisytlän nimi kirjoitetaan jo vanhimmissa 1500-luvulta peräisin olevissa asiakirjoissa poikkeuksetta soinnittomalla *k*-klusiililla alkavaksi (vrt. ruotsin *gata* ’katu’ ja *katt* ’kissa’). Laitilan Katinhännän 1500- ja 1600-luvun asiakirjoissa esiintyviä nimiasuja on luetellut muun muassa Meri: *Katinhätä*, *Katihende*, *Kattinhende*, *Katthinhende* jne. (1943, 59) (SAY: Uusikirikko Tl 1540–). Laitilan Katinhännän kylän nimen vanhat kirjoitusasut eivät varsinaisesti todista mitään sanan alkuperäisestä asusta, mutta ne eivät myöskään anna aihetta epäillä määriteosan *katti* alkuperäisyyttä (vrt. tyyppi 2b).

Vaikka kaupunkialueiden ulkopuolisia kulkuväyliä ei ole yleisesti nimitetty *kaduiksi*, *Suomen murteiden sanakirjan* mukaan *katu*-nimitystä on saatettu ainakin paikoin käyttää myös kylän halki kulkevasta tiestä (SMS: *katu*). Tästä lienevät

6 Ks. Martti Rapolan kritiikistä Meren nimitysmologioita kohtaan *Virittäjä* 1943, s. 340–347.

7 Laitilan Katinhättään liittyy myös tarina kissasta, joka palavalla hännällään syytti kylän tuleen. Kylän kerrotaan saaneen nimensä tämän tapauksen johdosta. (Esim. Paikannimikartasto: *Katinhätä*.) Tällaisten paikallistarinoiden ei kuitenkaan voida katsoa edustavan historiallisesti luotettavaa tietoa.

osoituksena sellaisissa varsinaissuomalaisissa maaseutupitäjissä kuin Halikossa ja Mynämäessä tunnetut *Katunpää*-nimet. *Katinhätä*-asutusnimien vaihtoehtoista etymologiaa selvitetään tarkemmin seuraavassa luvussa.

Suomessa tavattavia tai tavattuja *Katinhätä*-nimiä tarkastellessa on hyvä huomioida myös samantyyppiset Ruotsissa esiintyvät nimet. Esimerkiksi Tukholmassa tunnetaan vanha korttelinimitys *Kattrumpan*; samalla alueella tavataan korttelit *Kattfoten Större*, *Katthuvudet* ja *Kattryggen* (Hasselblad 1979, 152). Tukholman nimistöön kuuluvat myös *Kattrumper-sjön* ja *Kattrumpsbacken*. Asiakirjamerkitöjä nimistä löytyy ainakin 1600-luvulta alkaen. (Stockholms gatunamn, 136, 283.) Koska ruotsalaisnimet vastaavat rakennesoiltaan omiamme (huom. myös jo mainitut omat ruotsinkieliset nimemme), on toki pidettävä mahdollisena mallin lainautumista.⁸ Samantyyppisiä nimiä esiintyy myös Virossa. Keskiaikaisen lähteen perusteella tiedetään, että ainakin *Kattisabba*-niminen kartano on tunnettu maassa jo 1200-luvulla (vir. *saba* 'hätä'; nimi esiintyy lähteessä myös muodossa *Katenshapae*) (ks. tark. Snellman 1893, 19). Tarkempaa tietoa nimen alkuperästä ja nimenannon perusteista ei ole. Vastineet ovat kuitenkin osoitus samaan ideaan ja malliin perustuvien nimien tunnettuudesta myös muualla.

Tyyppi 2b: Gatändasta kansan suussa katinhätä? – kaupungin periferiaan viittaavat Katinhätä-asutusnimet

Vuonna 1889 Carl von Bonsdorff selitti teoksessaan *Åbo stads historia* Turun kaupungissa esiintyneen *Katinhätä*-nimen juontuvan alkuaan ruotsinkielisestä ilmauksesta *gatända* 'kadunpää, kadun loppu' (Bonsdorff 1889, 45–46). Selityksen mukaan kysymyksessä on kansan suussa varsin samankuuloisesta *gatändasta katinhännäksi* muuntunut ilmaus. Turun Katinhätä on sijainnut nimenomaan paikalla, jossa katu on loppunut umpiperään. Kysymys on Bonsdorffin mukaan alueesta, jossa nykyinen Luostarinkatu päättyy Samppalinnan mäkeen (aiemmin *Klosterbärget* eli *Luostari-vuori*). (Bonsdorff 1889, 44–46.) Jo muutama vuosi ennen Bonsdorffin teoksen ilmestymistä nimen selitys esiintyy *Åbo Underrättelser* -sanomalehdessä (1882). Lehdessä selvitetään, että kyseinen katu on sijainnut nykyisen Samppalinnan paviljongin ja Samppalinnan kaivon välissä. Kadun päässä on aikanaan ollut aittoja, jotka muodostivat kadulle konkreettisen lopun eli umpiperän. (Åbo Underrättelser 31.5.1882.)

Turun kaupungin asutus on ulottunut edellä mainitulle alueelle jo keskiajalla, ilmeisesti 1300-luvun aikana (esim. Perälä 1996, 8). Seutu on ollut kaupungin

⁸ Nimityyppiä itämerensuomalaisena pitävä Ojansuu tyrmäsi aikoinaan ainakin Saxénin (1905, 117) esittämän lainautumisselityksen (Ojansuu 1913, 4). Ojansuun päätelmiin kielen ainesten oma- ja vierasperäisyydestä suhtaudutaan nykykielentutkimuksessa kuitenkin varauksella, sillä niihin on saattanut vaikuttaa hänen kannattamansa aikakaudelle tyypillinen suomalaisuusideologia. (Ks. esim. Häkkinen 1996, 169–170.)

laitamalla elävän köyhälistön asuinalueita (Kuujo 1981, 195). Nimi *Katinhätä* esiintyy asiakirjoissa ainakin 1400-luvulta lähtien. Aulis Oja toteaa, että Turun *Katinhätä* kuuluu siihen harvalukaiseen keskiaikaiseen kaupunkinimistöömme, jota asiakirjat ovat säilyttäneet. Oja mainitsee *Katinhännän* nimenomaan **kadun** tai **kujan** nimenä. (Oja 1970, 7, 9.) Turku koskevilla vanhoissa asiakirjoissa nimi on esiintynyt myös henkilönnimen yhteydessä, esim. *Kattinheende, Erich* (Åbo stads dombok 1632–1634, 234).

Eero Permi esittää pohjoispohjalaista Raahan kaupunkia koskevilla muistelmillaan varman käsityksensä Raahan *Katinhätä*-nimisen **kaupunginosan** nimen merkityksestä ja alkuperästä:

Nuista Raahan kattuun nimistä. Kaupunki loppu silloin [ennen vanhaan] Mentzerinkattuun eteläpäässä ja pohjosesa oli Katinhätä, vaikkei sillä nimellä oo mittään tekemistä katin eli kissan kansa, vaan nimi tulee ruottin sanasta gatans ändä joka tarkoittaa kavun loppupäätä. Mistä asti se Katinhätä sitte oikein alako, siitä on ijät ajat aina rijjelty –. (Permi 1982, 12.)

Sama selitys toistuu poikkeuksetta yhteyksissä, joissa Raahan Katinhännän kaupunginosan nimen alkuperään viitataan. Pohjois-Pohjanmaalla sijaitseva Raahe on kaupunkina Turku huomattavasti nuorempi; Pietari Brahe perusti sen *Salo*-nimiseen pitäjään vuonna 1652 (esim. Raahan tienoon historia I). Raahan vanhassa kaupungissa sijaitsevasta Katinhännästä ei kuitenkaan löydy varhaisia mainintoja. Vasta 1800-luvun asutuskehitystä kuvattaessa kerrotaan, että kaupungin pohjoislaitaa, kirkonmäen takaista aluetta, kutsuttiin *Katinhännäksi*. Kyse oli köyhän väestönsosan asuinalueesta kaupungin laidalla (Paulaharju 1965, 28; Raahan tienoon historia II, 154). Ojansuu (1913) käyttää alueesta nimitystä *esikaupunki* sekä ilmausta ”huonoin kaupunginosa Raahan Salossa” (mt., 4).

Raahan museon johtajan Eija Turusen (2010) mukaan vanhin kirjallinen todistus Raahan Katinhännästä on vuodelta 1810, kun *Åbo Allmänna Tidning* raportoi Raahessa raivonneesta tulipalosta: ”– – Lyckligtvis blefwo kyrkan och skolhuset räddade, jemte några få större hus, samt hela den så kallade **Kattswansen** eller Nystaden, som består af små kojor, tillhörande fattigt folk – –” (Åbo Allmänna Tidning 20.10.1810). Kysymyksessä on siis *Katinhännän* ruotsinkielinen versio. Esiintymää ei kuitenkaan voi pitää osoituksena ruotsinkielisen vastineen vanhemmasta iästä tai ensisijaisuudesta suomenkieliseen nähden. Vastaavanlaisia ”käännöksiä” tunnetaan muistakin yhteyksistä (vrt. esim. s. 140). Koska samanasuisella proprilla on ollut nimistössä ennalta tunnettu ruotsinkielinen vastine, on ruotsinkielistä lehtitekstiä kirjoittanut toimittaja käyttänyt sitä.

Myös 1400-luvulla perustetun Naantalinnon vanhan kaupungin nimistössä on tunnettu ja tunnetaan edelleen nimi *Katinhätä*. Kyse on vanhasta kujannimestä. Kaarlo Jäntereen tuomiokirjoista löytämien tietojen mukaan ainakin 1600-luvun lopulla Naantalinnon Katinhännän kujan varsi on ollut asutettu (Jäntere 1959, 52). Jäntere viittaa

toisaalla *Katinhännän* varsin varhaiseen alkuperään. Hänen mukaansa Naantalissa ei noudatettu muualla keskiaikaisissa kaupungeissa tuttua tapaa antaa kaupungin kaduille ja kujille nimiä. Kaupungissa oli tosin vain yksi varsinainen katu, joka ei erityisyytensä ja ainutkertaisuutensa vuoksi nimeä kaivannut.⁹ Kiinnostavaa on, että poikkeuksellisesti yhdellä kujalla oli nimi: *Katinhätä*. 1700-luvulla Katinhännän kujan viralliseksi nimeksi annettiin *Södermalminkatu*. (Jäntere 1943, 296.) Viimeistään 1800-luvun alussa nimenä esiintyy jälleen *Katinhätä*, minkä jälkeen olivat vuorossa *Vuorikatu* ja *Museokatu*. Jälleen *Katinhännäksi* nimi muutettiin 1970-luvun puolivälissä. (Termonen 2010.)

Kuten vanhojen karttatietojen mukaan aiemminkin (Jäntere 1943, 296), myös nykyisin Naantalın *Katinhätä* on vanhan kaupungin reunalla sijaitseva umpiperään päätyvä tie. Niin sijainniltaan silloisen kaupungin keskustaan nähden kuin katutyypiltään Naantalın *Katinhätä* vastaa Turun ja Raahen *Katinhätä*-nimien taustalla olevia tarkoitteita. Varsin kiinnostava on myös Naantalın Katinhännän 1700-luvulla saaman ruotsinkielisen nimen *Södermalminkatu* sisältämä *malm*-aines (vrt. s. 132 Tukholman nimet ja alaviite 1). Naantalın tapaus on selvä osoitus *malm*-appellatiivin käytöstä nimessä kaupungin laitama-asutuksen merkityksessä. Saman huomion on tehnyt Peter Slotte Pietarsaaren kaupunginosien nimistä (*Norrmalm, Södermalm*) (Suomalainen paikannimikirja 2007: *Malm*). Tieto on todiste kaupunkien *Katinhätä*-nimien perifeeriseen viittaavasta merkitystaustasta. Naantalın *Katinhätä*-nimen alkuperästä ei ilmeisesti ole säilynyt kirjallisuudessa tietoja jälkipolville, mutta perimätiedon mukaan kuja on saanut nimensä siitä, että se on umpikatu molemmista päistään (Termonen 2010).

Raahen *Katinhännän* mahdollisesta alkuperäisemmästä kirjoitusasusta ei ole tietoa vanhojen asiakirjamerkintöjen puuttuessa. Turun ja Raahen *Katinhätä* yhdistää niistä esitettyyn *gatända*-selitykseen se, että molemmissa paikoissa on ollut kysymys konkreettisesta kadun päättymisestä. Huomattakoon myös, että sekä Turussa että Raahessa on ruotsin kielellä ollut aikanaan voimakas vaikutus.¹⁰ Turussa keskiaikainen nimi on jäänyt käytöstä, mutta Raahen ja myös Naantalın *Katinhätä* kuuluu kaupungin elävään nimistöön. Vaikka yhteisössä Raahen Katinhännän nimi käsitetään (ainakin nykyään) alkuperältään ruotsalaiseksi, on pidettävä mahdollisena, että Turun Katinhätää koskeva selitys on voinut vaikuttaa Raahen kaupungin samanaisuuden nimen etymologiointiin.

Mikäli *Katinhätä* on kehittynyt ruotsin *gatända* tai *gatans ända* -sanoista, edellyttää se, että yhdyssanan kumpikin osa on kansan suussa muuttunut kokonaan toisiksi

9 Hyvin samanlainen tieto löytyy liittyen Raahen. Raahen kaupungin historiassa kerrotaan, että 1600-luvun lopulle tultaessa ei katujen nimiä ole yhtä lukuun ottamatta asiakirjoissa mainittu. Tätä kaupungin pääkatua nimitettiin *Isokaduksi* tai *Valtakaduksi*. (Raahen tienoon historia I, 551.) Naantalın pääkatua kutsuttiin puolestaan *Isokaduksi* tai *Pitkädäksi* (Jäntere 1959, 55).

10 Naantalissa suomen kieli on Jäntereen mukaan ollut jo keskiajalla hallitsevassa asemassa, vaikka kaupungin asukkailla olikin kaupankäynnin myötä vilkkaasti yhteyksiä Ruotsiin (Jäntere 1959, 81–82).

sanoiksi. Käytännössä sanan alkukonsonantin laatu on muuttunut samanaikaisesti kun perusosa *ända* on saanut eteensä *h*-äänteen (> *hüntä*). Kysymyksessä on siis ns. kansanetymologia. Vaikka kansanetymologia ei perustukaan äännevastavuuksien selvittämiseen (esim. Nissilä 1962, 103–104), on sanasta esiintyvien kirjoitusasujen tarkastelu tässä merkityksellistä ja kiinnostavaa. Ruotsin *gata*-sanana sisältävänä nimen, tai alkuaan ehkä vain paikan laatua kuvaavan appellatiivin, on täytynyt joskus alkaa soinnillisella klusiililla (vrt. esim. vanha turkulainen nimi *Gatumpää*¹¹). Bonsdorffin mukaan näin olisikin ollut Turun Katinhännän suhteen laita, sillä paikan nimi on tunnettu asiakirjoissa myös asuissa *Gatända* ja *Klostergatändan* (1889, 45–46). Jo edellä viitatussa *Åbo Underrättelserin* numerossa selvitetään ohimennen myös *Katinhüntä*-nimiasun kehitysvaiheet. Selitys vastaa Bonsdorffin esitystä, eli silloisen Luostarinkadun loppua tavattiin nimittää *gatändaksi*, joka suomenkielisten puheessa kuului *k*-alkuisena. Tästä kehittyi nimi *Katinhüntä*, jota on myöhemmin alettu kutsua leikillisesti *Kattsvanseniksi*. (*Åbo Underrättelser* 31.5.1882.)

Suomen kielen astevaihtelun mukaisesti *katu*-sanana heikkoasteisessa muodossa *t*:tä vastaa *d*. Tämä ei kuitenkaan toteudu edes nimessä *Gatumpää*, jonka määriteosana voidaan varmasti pitää sanaa *katu*. Astevaihteluun osallistumattomuus osoittaakin vain kysymyksessä olevan nuori lainasana,¹² eikä seikka näin ollen tarjoa johdolaikaa sanan alkuperää selvitetessä (vrt. *katu* : *kadun*; *katti* : *katin*). Mainittakoon myös genetiivin tunnuksen liittyvä seikka, joka sekin mieluummin todistaisi *gatända*-selityksen puolesta kuin sitä vastaan. Genetiivin *n* ei nimittäin ole Turun seudun puheessa välttämättä kuulunut lainkaan, jolloin ”suomennos” *Katihända* olisi käytännössä ollut hyvinkin lähellä alkuperäistä nimitystä *Gatända* (ks. myös Nissilä 1945, 581; 1965, 75–76). Tyypin 2b kaupunkien nimistöön kuuluvat *Katinhüntä*-nimet olisi siis ainakin periaatteessa mahdollista selittää ruotsalaislähtöisiksi. Ojansuu aikanaan kritisoi myös *gatända*-selitystä, jossa hänen mukaansa on kysymys ”tieteilevästä kansanjohdannaisesta” (Ojansuu 1913, 4). Tässäkään on hyvä huomioida Ojansuun torjuva asennoituminen lainaoletuksiin (vrt. s. 137, alaviite 8).

Koska *Katinhüntä*-nimet (tyyppi 2a) ovat olleet Länsi-Suomessa yleisesti tunnettuja jo suhteellisen varhain, ei voida sivuuttaa mahdollisuutta, että vanhastaan tuttu appellatiivin ja erisnimen malli olisi edesauttanut ruotsinkielisen *Gatändan* ”suomalaistumista” *Katinhännäksi*. Koska tarkoitteet eivät ole olleet ristiriidassa merkityksensäkiän puolesta, on tämä jouduttanut kehitystä. Niin Turun kuin Raahen kohdalla *Katinhüntä*-nimien etymologointi on kuitenkin perustunut varsin niukkoihin

11 *Gatumpää* on tunnettu Turussa talonnimenä ainakin jo 1600-luvulla (esim. Åbo stads dombok 1626–1632, 113), ja se tunnetaan yhä sukunimenä suppealla alueella pohjoisessa Varsinais-Suomessa (asussa *Katumpää*).

12 Vielä 1500-luvulla Agricolan teosten kielessä *katu* esiintyy sekä astevaihtelun alaisena että astevaihteluun mukautumattomana: *Caupungin Catuille* (Lk-21:14); *Raattat Caduilla wieriuet* (Nah-2:4) (Agricola 1548, 212; 1551, 689). Agricolalla astevaihteluun osallistumattomat muodot ovat mukautuneita yleisempiä.

tietoihin. On myös pidettävä erityisenä, että vastaava kehitys *Gatändasta Katinhännäksi* olisi tapahtunut spontaanisti ilman malleja ja vaikutteita useammin kuin kerran ja vielä eri puolilla maata. Mahdotonta se ei kuitenkaan ole, mutta selityksen edellyttämät sattumat heikentävät aina uskottavuutta.

Turku ja Naantali vanhoina ja lähekkäin sijainneina kaupunkeina ovat ilman muuta voineet vaikuttaa toistensa nimistöön. Raahan *Katinhantä* on olemassa olevien todisteiden valossa lounaisrannikon nimiä nuorempi. Koska *Katinhantä*-nimet ovat Pohjois-Pohjanmaallakin kuitenkin kuuluneet paikalliseen nimiperinteeseen, on kehitys *gatändasta Katinhännäksi* ollut periaatteessa mahdollinen. Yleisesti leikilliseksi koettuja ruotsinnoksia *Kattsvansen* ja *Kattrumpan* voidaan pitää kaupunkinimistössä suomalaisvastineita nuorempina ja niiden mallin mukaan kehittyneinä. Toki niidenkin muodostamiseen ja käyttöön ovat vaikuttaneet samannäköiset maaseudun periferiaan viittaavat nimet. Ja edelleen niin suomenkielisiin kuin ruotsinkielisiin nimiin ovat voineet vaikuttaa tyyppin 1 nimet, vaikka niiden tausta onkin erilainen tyyppin 2 nimien (ryhmät a ja b) kanssa.

Käytännössä on hankala todistavasti osoittaa, kumpi asutusnimityksestä (2a vai 2b) on alkuperäisempi. Osoituksena maaseudun nimien eli alun perin *katti*-määriteosaan perustuvien nimien ensisijaisuudesta kaupungin *gatanda*-nimiin nähden voidaan pitää vanhoissa sanakirjoissa tavattavaa appellatiivia *katinhantä* 'esikaupunki'. Lekseemillä *katinhantä* viitataan niissä laajempaan alueeseen kuin vain umpiperään päättyvään tiehen tai tien päähän. *Katinhantä* ei ole vain kujan tai tien nimi vaan se käsittää laajemman (tien päässä olevan) asumusalueen. Myös maaseudun *Katinhännät* ovat laajemman asutun alueen nimiä, vaikka nekin ovat käytännöllisistä syistä usein sijainneet jonkinlaisen kulkureitin päässä. Mahdollisesti myöhempisyntyinen Raahan *Katinhantä* on ajan kuluessa ja rakennuskannan laajetessa alkanut tarkoittaa laajempaa aluetta, lopulta kokonaista kaupunginosaa.

Päädyn pitämään tyyppijä 2a ja 2b saman nimimallin tuotteina. Oletan, ettei *gatändasta* oltaisi kaupunkinimistössä päädytty *Katinhantään* ilman maaseudun nimistössä vanhastaan tunnettujen *Katinhantä*-nimien tarjoamaa mallia. Päätelmäni ei estä pitämästä tyyppien 2a ja 2b nimiä osin erilähtöisinä. Toisin sanoen vanha suomenkielinen periferiseen asutukseen viittaava ja samannäköiseen appellatiiviin perustuva *Katinhantä* on tarjonnut esikuvan myös samanasuisille kaupunkinimille, oli niiden perimmäinen alkuperä periaatteessa mikä tahansa. Olen halunnut pitää selvyuden ja myös kaupunkinimistöä koskevien avointen kysymysten vuoksi nimityypit 2a ja 2b erillään. Tyyppijä erottaa toisistaan joka tapauksessa se, että 2a-tyypin nimet kuuluvat maaseudun ja b-tyypin nimet kaupunkialueiden nimistöön. Kaupunkien *Katinhantä*-nimien merkitystaustaa selvitetessä on hyvä huomioida myös se tosiasia, että vanhoille keskiaikaisille kadunnimille tyyppillistä on viitata kadun sijaintiin. Esimerkiksi Turun kaupungin vanhat nimet noudattavat tällaista tapaa. (Ks. tark. Pitkänen 2003.) Tyyppiin ei metaforinen *Katinhantä* sovi, mutta kadun loppua osoittava *Gatända* kylläkin mainiosti.

Myös Suomen ruotsinkieliseen kaupunkinimistöön kuuluu samanrakenteisia nimiä. *Kattsvansen* on tunnettu kaksikielisen Loviisan esikaupunkialueen nimenä (Saxén 1905, 116; Ojansuu 1913, 4). Harling-Kranckin mukaan *Kattsvansen* tunnetaan nykyään Loviisassa epävirallisena kadunnimenä. Vastaava nimi vastaavassa käytössä esiintyy myös Vaasassa. (Harling-Kranck 1990, 302.) Tietoja tai oletuksia näiden ruotsinkielisten nimien iästä, alkuperästä tai nimenannon perusteista ei ole kuitenkaan esitetty. Nimien lähempi tarkastelu toisi lisävalaistusta myös suomenkielisten nimien taustaan ja ruotsin- ja suomenkielisten nimien välisiin ikäsuhteisiin.¹³

Periferiaan viittaavien Katinhätä-asutusnimien tyyliväreistä

Palataan *Suomen murteiden sanakirjassa* esiintyvään sanontaan ”Jouvuttiinpa tätä katinhännille”, jossa viitataan johonkin epämieluisaan paikkaan, johon joutuminen symboloi huonosti käymistä ja onnettomuutta. Sanonnan *katinhätä*-appellatiivia voidaan siis pitää merkitykseltään pejoratiivisena. Negatiivinen tyyliväri on koskenut usein myös *Katinhätä*-nimiä. Pitkänmallisten maastokohteiden nimet (tyyppi 1) ja periferiassa sijaitseviin alueisiin viittaavat nimet (tyypit 2a ja 2b) eroavat tässä selvästi toisistaan: negatiivissävyiset ja muut erityistyylliset nimet kuuluvat jälkimmäisiin tyypeihin eli asutuksen laidalle viittaaviin nimiin.

Paikannimikartastoon on Varsinais-Suomessa Kuusjoella sijaitsevan kyläosan *Katinhätä*-nimen yhteyteen liitetty tieto, että kysymys on haukkumanimestä. Toisaalta nimeä *Katinhätä* luonnehditaan leikilliseksi Varsinais-Suomen ylämaalla (Somero), Keski-Hämeessä (Nastola) ja Keski-Pohjanmaalla (Kärsämäki). Kaikki tapaukset ovat kulmakunnan nimiä. Selvänä haukkumanimenä *Katinhätää* on pidetty Raahessa; Samuli Paulaharju kirjoittaa:

Keskikaupunkia, suurkylän napaseutua, joka piti pystyssä koko yhteiskuntaa, ympäröi maan puolelta joka suunnalla vähäväkisten pikku pirttien ryhmä kuin ulkokuorena tukien sekä suojellen tärkeää sydänseutua. Näillä pienpirttisten asumilla laitapuolilla olivat omat erikoisnimensäkin. Niinpä nimitettiin Katinhännäksi sitä kaupunginosaa, joka oli pohjoislaidalla, Kirkonmäen takana, Saaristokadun kahta puolta ja Reiponkadun loppunielillä. Tämä takamaa oli jo entisistä ajoista ollut kaupungin pienimpien pirttimaana. – – Katinhätä oli kyllä vain ”sortonimi” kunnan kaupungin

¹³ Jo 1630-luvun asiakirjoista löytyy esiintymä *Katrumpan*, jolla viitataan Turun Katinhätään. Samassa dokumentissa vastaavanlaisessa yhteydessä käytetään myös suomenkielistä nimeä (Åbo stads Dombok 1632–1634, 153; 160). Esiintymään on suhtauduttava varauksella, sillä suomenkielinen *Katinhätä* on vanhoissa asiakirjoissa yleisesti käytössä oleva nimi, jopa siitä huolimatta, että varsinainen teksti on ruotsinkielistä. Esiintymää on syytä pitää mieluummin kerrallisenä kirjurin käännöksenä kuin osoituksena *Katrumpan*-nimen käytöstä periferiaan viittaavan *Katinhätä*-asutusnimen vastineena (vrt. Bonsdorffin huomiot).

kolkalle, eivätkä sen asukkaat juuri mielellään sitä kuulleet. Mutta siitä he olivat hyvillään, kun heitä sanottiin ”kirkonkyläläisiksi”. – – Tupakkatehtailija Leufstadiuskin soimasi apteekkari Wichmannia, joka asui kirkon vieressä, ”katinhäntäläiseksi”, kun herrat kerran istuskelivat totilasin ääressä. Rohtoherra väitti olevansa ”Kirkonkylästä”, mutta kun tupakkaherra ei ottanut uskoakseen, loppui ystäväysten rohtoileminen siihen, että tehtailija lähti kotiinsa kivahtaen: – Olet sinä kuitenkin rumpun juuresta! (Paulaharju 1965, 28.)

Vastaavanlaista kansanhuumoria on viljelty Bonsdorffin mukaan myös Turun *Katinhäntä*-nimestä väänneltäessä sitä *Katterumpaniksi* ja *Kattsvanseniksi* (ks. Bonsdorff 1898, 46). Kuten edellä on käynyt ilmi, ruotsinkieliset nimivastineet on kuitenkin tunnettu myös varsinaisessa nimistöössämme (vrt. myös edellä mainittu tuomiokirjassa esiintynyt Turun *Katinhännän* ruotsalaisvastine). Tosin nämä ovat olleet meillä ilmeisesti tuttuja lähinnä tyyppiä 1 vastaavissa nimissä, joten niiden käyttö tyyppiin 2 (a tai b) suomalaisnimien ruotsinnoksina on saattanut herättää hilpeyttä. Joka tapauksessa nimien kantama negatiivinen tyyliiväri kertoo tuntemuksista, joita keskuksen reuna-alueiden asutuksiin ja myös niiden asukkaisiin on perinteisesti liitetty.

Päätelmät

Sana *katinhäntä* mainitaan vanhan kirjasuomen aikaisissa sanakirjoissamme kahdesti. Huolimatta sanakirjojen tarjoamista muunkielisistä sanavastineista sanan tausta jää nykysuomalaiselle täysin hämäräksi. *Suomen murteiden sanakirjasta* ja suomen murteiden sana-arkiston tallenteista sanasta löytyi yksi esiintymä, jonka perusteella ei ollut mahdollista tehdä mitään erityisiä päätelmiä. Tutkimukseni tarkoitus oli maassamme tavattavia *Katinhäntä*-nimiä tarkastelemalla löytää tietoa *katinhäntä*-appellatiivin merkitystaustasta. Tekemieni tyyppittelyjen pohjalta saatoin todeta nimistöössämme esiintyvän eritaustaisia *Katinhäntä*-nimiä. Oman tutkimusongelmani kannalta kiinnostavia ovat periferiassa sijaitseviin alueisiin viittaavat asutusnimet (tyypit 2a ja 2b). Nimiä tavataan erityisesti Pohjois-Pohjanmaalla, Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Hämeessä. Kiinnostavaa on, että myös *katinhäntä*-appellatiivia vanhan kirjasuomen aikaisiin sanakirjoihin toimittaneiden henkilöiden taustat liittyvät vahvasti läntisiin murteisiimme.

Periferiassa sijaitsevien asutuspaikkojen *Katinhäntä*-nimet ja vanhoissa sanastoissa esiintyvä *katinhäntä*-appellatiivi liittyvät merkityksensä puolesta läheisesti yhteen. Niiden semanttista ja kielihistoriallista yhteenkuuluvuutta voidaan pitää selvänä. Vanhoissa sanakirjoissa tavattavan *katinhännän* merkitystausta on mahdollisesti kahtalainen. Ainakin osittain se perustuu paikallisia suhteita osoittavaan ja periferiaan viittaavaan ilmaukseen. Koska liikutaan nimenomaan kaupunkimaisemassa, voi myös ruotsin ilmaus *gatända* vaikuttaa suomenkielisen ja samanmerkityksisen

nimityksen taustalla. Lopullista selvyyttä on vaikea saada, koska *gatānda* 'kadun loppu' ja paikallisia suhteita osoittava *katinhāntā* 'kissan häntä' ovat voineet käytännössä viitata hyvin samanlaisiin paikkoihin. Käytettävissä olevien tietojen perusteella *Katinhāntā*-kaupunkinimiä esiintyy tai on esiintynyt ainoastaan länsirannikon kaupungeissa, mikä vastaa edelleen myös appellatiivin kirjanneiden sanakirjantekijöiden taustoja.

Läpinäkymättömyytensä vuoksi 1600- ja 1700-lukujen sanakirjojen *katinhāntā* ei ole syytä edes epäillä aikanaan kirjasuomen tarpeisiin kehitellyksi uudismuodosteeksi, vaan kysymys on vanhemmasta ja kieleen vakiintuneesta ilmauksesta. Lekssemin semanttisen ja rakenteellisen taustan selviämisen kannalta oli olennaista, että nykysuomessa tuntemattomalle appellatiiville on löydettävissä vastineita nimistöstämme. Tutkimukseni on osoitus siitä, että vanhan sanan merkityksen jäljille saattaa löytää nimistön säilyttämiä kielenaineksia tarkastelemalla.¹⁴

LÄHTEET

Aineslähteet

Asutusnimihakemisto. MOT-sanakirjat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy. Saatavissa: <http://ezproxy.utu.fi:2054/mot/turkuyo/netmot.exe>. [Viitattu 9.1.2010.]
Paikannimikartasto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/nikar/index.php>. [Viitattu 7.1.2010.]

Muut lähteet

AGRICOLA, MIKAEL 1548: *Se Wsi Testamenti*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Vanhan kirjasuomen korpus: Agricola. [Viitattu 27.5.2010]. Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri1rk1_rdf.xml.
——— 1551: *Weisut ja ennustoxet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Vanhan kirjasuomen korpus: Agricola. [Viitattu 27.5.2010]. Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri1rk1_rdf.xml.
AINIALA, TERHI & SAARELMA, MINNA & SJÖBLOM, PAULA 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. SKS, Helsinki.
BERGMAN, GÖSTA 1966: *Ord med historia*. Stockholm.
VON BONSDORFF, CARL 1889: *Åbo stads historia. Under sjuttonde seklet I. Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Andra serien*. Helsinki.

14 Haluan työni lopuksi kiittää Naantalin museon johtajaa Anne Sjöströmiä, Raahen museon johtajaa Eija Turusta, Aboa Vetus & Ars Novan museoamanuenssia Ulla Clerciä, Raahen Matkailuoppaat ry:n puheenjohtajaa Merja Krekilää sekä Laitilan kaupungin kulttuurisihteerii Jukka Vehmasta ystävällisestä avusta ja kysymyksiini saamista vastauksista. Erityiskiitokseni osoitan Naantalin museon tutkijalle Mari Termoselle vaivannäöstä ja saamista arvokkaista tiedoista. Kiitän myös työni lukeneita nimettömiä arvioijia asiantuntevista ja hyödyllisistä kommentista.

- GANANDER, CHRISTFRID 1997 [1787]: *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut LIISA NUUTINEN. SKST 676 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. SKS ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- HARLING-KRANCK, GUNILLA 1990: *Namn på åkrar, ängar och hagar*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 565. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- HASSELBLAD, BJÖRN 1979: *Stockholmskvarter. Vad kvarternsnamnen berättar*. AWE / Gebers, Stockholm.
- HAUSEN, GRETA 1920: *Nylands ortnamn, deras former och förekomst till år 1600*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- HINNERI, SAKARI 2003: Kulttuurimaiseman synty ja paikannimitykset vanhassa Kalannissa. *Muinainen Kalanti ja sen naapurit. Talonpojan maailma rautakaudelta keskiajalle*. VEIJO KAITANEN, ESA LAUKKANEN & KARI UOTILA (toim.). SKST 825. SKS, Helsinki.
- HORMIA, OSMO 1961: *Gananderin sanakirjan lähteet*. SKST 271. SKS, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1996: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. Tietolipas 147. SKS, Helsinki.
- JÄNTERE, KAARLO 1943: *Muistojulkaisu Naantalın 500-vuotisjuhlaan 1943*. KAARLO JÄNTERE ja AARNO MALINIEMI (toim.). Helsinki.
- 1959: *Naantalın historia. Kaupunki ja seurakunta luostariajan lopusta Suomen sotaan*. Turku. Kansalaisen karttapaikka. Maanmittauslaitos. Saatavissa: <https://www.karttapaikka.fi/karttapaikka/>.
- KIVINIEMI, EERO 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Suomi 149. SKST 149. SKS, Helsinki.
- KIVINIEMI, EERO & PITKÄNEN, RITVA LIISA & ZILLIACUS, KURT 1974: *Nimistöntutkimuksen terminologia*. Castrenianumin toimitteita 8. Helsinki.
- KOIVISTO, OLAVI 1969: *Laitilan historia I. Historiallinen aika*. ELLA KIVIKOSKI ja OLAVI KOIVISTO (toim.). Laitilan kunnan ja seurakunnan asettama historiatoimikunta, Laitila.
- KUUJO, ERKKI 1981: *Turun kaupungin historia 1366–1521*. Turun Sanomat, Turku.
- MANNERMAA, KRISTIINA 2010. Sähköpostikeskustelu 13.4.2010.
- MERI, ARVO 1943: *Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I. Entisten Laitilan, Lapin ja Uudenkirkon pitäjien alue*. Helsinki.
- NISSILÄ, VILO 1945: Paikannimien kirjakielisestä asusta. *Virittäjä* 49. Kotikielen Seuran aikakausjulkaisu. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1962: *Suomalaista nimistöntutkimusta*. SKST 272. Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 2. SKS, Helsinki.
- 1965: *Paikannimistömmen huolto ja suojelu*. Tietolipas 38. Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 4. SKS, Helsinki.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*.
- Nykysuomen sanakirja* 1–6. 14. painos. WSOY. Helsinki, 1996.
- OJA, AULIS 1970: Suomen keskiaikaisten kaupunkien paikannimistä. *Helsingin kadunnimet*. Helsingin kaupungin julkaisuja 24. Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1913: Eläinten ruumiinosat Suomen ja Viron paikannimissä. Ylipainos *Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirjasta*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 1914: Suomalainen ja alkusuomalainen paikannimistö. *Valvoja*. Söderström, Helsinki.
- PAULAHARJU, SAMULI 1965: *Wanha Raaha*. 2. painos. WSOY, Helsinki.
- PERMI, EERO 1982: *Suomen helemi. Muistelmia vanahan ja vähä uudemman Raahen ajoilta*. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.
- PERÄLÄ, TAUNO 1996: Turun kaupunkialueen muodostuminen. *Turun nimistö I*. Turun maakuntamuseo, monisteita 8. Turun maakuntamuseo, Turku.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 2003: Turku - keskiajan kaupunki. *Kaupunkinimistön historiaa*. Verkkojulkaisu. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk125/turku/>.
- Raahen tienoon historia I. Salon emäpitäjän ja Raahen kaupungin historia esihistoriasta isovihan loppuun*. PEKKA TOIVANEN & AULIS FORSS (toim.). Raahen kaupunki ja Vihannin kunta sekä Raahen, Saloisten, Pattijoen ja Vihannin seurakunnat, 1990.
- Raahen tienoon historia II. Raahen kaupungin ja Salon pitäjän eli Saloisten, Pattijoen ja Vihannin historia isovihan jälkeen 1860-luvulle*. OSSI VITA (toim.). Raahen kaupunki ja Vihannin kunta sekä

- Raahen, Saloisten, Pattijoen ja Vihannin seurakunnat, 1995.
- RAPOLA, MARTTI 1943: Uusi suomalainen paikannimitutkimus. Arvo Meri, Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I. *Virittäjä* 47. Kotikielen Seuran aikakausjulkaisu. Kotikielen Seura, Helsinki.
- SAOB = *Svenska Akademiens Ordbok*.
- SAXÉN, RALF 1905: *Språkliga bidrag till den svenska bosätningens historia i Finland. I, Egentliga Finland, Satakunta och södra Österbotten*. Helsingfors.
- SAY = Suomen Asutuksen Yleisluettelo. Kansallisarkiston Digitaaliarkisto. Saatavissa: <http://digi.narc.fi/digi/>. [Viitattu 1.4.2010.]
- SCHRODERUS, ERIK 1637: *Lexicon Latino-Scondicum*. Holmiae. Näköispainos. BENGT HASSELMAN (toim.). Uppsala 1941.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto.
- SNELLMAN, A. H. 1893: Virolaisia paikannimiä 1200-luvulta. *Suomi* III : 7. SKS, Helsinki.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä*.
- Stockholms gatunamn*. NILS-GUSTAF STAHRÉ, PER ANDERS FOGELSTRÖM, JONAS FERENIUS & GUNNAR LUNDQVIST. Stocholms monografier utgivna av Stockholms kommun. Stockholm 1983.
- Suomalainen paikannimikirja*. SIRKKA PAIKKALA ym. (toim.). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Karttakeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki 2007.
- Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Suomen murteiden sanakirja 1–8 (a–kurvottaa)*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki 1985–2008.
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1 (A–K)*. 2. painos. ERKKI ITKONEN ym. (toim.). SKS ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki 2001.
- Suomi–ruotsi–suomi-sanakirja*. 2. painos. WSOY. Helsinki, 2001.
- Svenska Akademiens Ordbok (a–trivsel)*. Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket. Göteborg. Saatavissa: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>.
- TERMONEN, MARI 2010. Sähköpostikeskustelu 15.4.2010.
- TURUNEN, EIIJA 2010. Sähköpostikeskustelu 7.4.2010.
- VÄHTÖLÄ, JOUKO 2004: Christfried Ganander. *Suomen kansallisbiografia* 3. SKS, Helsinki.
- Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Osat 1 ja 2, A–K. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki 1985–1994.
- VEHMAS, JUKKA 2006: Laitilan kylien varhaisvaiheet. Laitilan Oppaat ry. Saatavissa: <http://www.lailanet.fi/kylahistoria/Kylat/katinhanta.htm>.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*.
- VOIONMAA, VÄINÖ 1950: Helsingin seudun historiaa ennen kaupungin perustamista. *Helsingin kaupungin historia I*. Helsinki.
- ZILLIACUS, KURT 2007: Namnledslexicon. Finlands svenska ortnamn. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/svenska/ledlex/>.
- Åbo Allmänna Tidning*. 20.10.1810. Historiallinen sanomalehtikirjasto, Kansalliskirjasto. Helsinki. Saatavissa: <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/query.html>.
- Åbo stads dombok 1626–1632. Bidrag till Åbo stads historia IV*. Utgifna af CARL V. BONSDORFF. Utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Helsingfors 1887.
- Åbo stads dombok 1632–1634. Bidrag till Åbo stads historia VI*. Utgifna af GEORGE GRANFELT. Utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Helsingfors 1890.
- Åbo Underrättelser*. 31.5.1882. Historiallinen sanomalehtikirjasto, Kansalliskirjasto. Helsinki. Saatavissa: <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/query.html>.

KIRSI-MARIA NUMMILA: *Katinhätä as a common and proper noun*

The oldest dictionary that includes examples of the Finnish language, the *Lexicon Latino-Scondicum* from 1637, contains the word *katinhätä* (“cat’s tail”). The Latin equivalent given for this word is *suburbium*; the Swedish equivalent is *malm* and the German is *die Vorstadt*, all meaning ‘suburb’. In other lexicons from the seventeenth century the word *katinhätä* ‘suburb’ does not occur, but in the 18th century Christfried Ganander mentions it in his own dictionary. After that, *katinhätä* does not occur in the sense of ‘suburb’ in written Finnish, and the word is unknown in present-day Finnish in that sense.

Except for a single case, no additional information is found in dialectal material either. The one exception is an occurrence in the Lexical Archive of Finnish Dialects: *Jouvuttiinpa tätä katinhännille* ‘when something bad happens’. A comment has been added to the slip, perhaps at a later time: *joku paikka?* ‘some place?’. This information does not really add much to our understanding of the word *katinhätä*.

What we do have, however, is the abundant use of *Katinhätä* as a proper noun among Finnish place-names. In the article, I propose the hypothesis that such proper nouns can tell something about the common noun *katinhätä*. My research material is based on two computerized corpora of the Research Institute for the Languages of Finland: the Toponymic Database (*Paikannimikartasto*) and the directory of settlement names (*Asutusnimihakemisto*).

There are various *Katinhätä* place-names, but only those referring to an outlying location (such as outlying villages) are interesting from the point of view of this study. An examination of these place-names shows that the old word, now forgotten, is connected with them: the meaning of the common noun corresponds to that of the proper noun. The results show that the sense of an old word can sometimes be analysed with the help of an old proper name.

Kirsi-Maria Nummila: kirnum@utu.fi
Suomen kieli, 20014 Turun yliopisto